

Róisín Healy, *Poland in the Irish Nationalist Imagination, 1772–1922. Anti-Colonialism within Europe*, Palgrave Macmillan, London 2017, ss. 322, ilustr. i map 4.

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2019.031>

Do ostatnich dekad XVIII wieku wzajemne zainteresowanie Polaków i Irlandczyków było więcej niż skromne. Odpowiadało to poziomowi intensywności kontaktów politycznych, gospodarczych i kulturalnych pomiędzy odległymi od siebie i niepowiązаныmi żadnymi istotnymi interesami krajami. Dopiero zbieżne w czasie wydarzenia, w wyniku których Polacy utracili suwerenne państwo (1792–1795), a Irlandczykom odebrano resztę autonomii w postaci parlamentu w Dublinie (1798–1800), spowodowały, że obie strony zwróciły nieco większą uwagę na losy podobnie doświadczanego narodu. Na gruncie tym zaczęły rodzić się wzajemne sympatie, dzięki którym wiek XIX obfitował w gesty solidarności wykonywane przez jednych i drugich. To właśnie wtedy powracającym elementem międzynarodowego dyskursu politycznego stały się porównania „Polski Zachodu” i „Irlandii Wschodu”. Służyły one nie tylko manifestowaniu poparcia dla wolnościowych dążeń Polaków i Irlandczyków, ale wzbogacały też instru-

mentarium działań tych środowisk, które wykorzystywały je do realizacji nieco innych celów¹.

Refleksja nad tymi fenomenami ma długą tradycję. Od XIX wieku zestawiano ze sobą historię obu krajów i zastanawiano się nad podobieństwami oraz różnicami w położeniu Polaków i Irlandczyków². W nowszej historiografii polskiej zainteresowanie to wyraziło się publikacjami m.in. Jerzego Bednarka, Katarzyny Gmerek, Adama Kucharskiego, Krzysztofa Marchlewicza, Joanny Nowak i Danuty Płygawko³. Z publikujących w języku angielskim niniejszym zagadnieniem zajmowali się m.in. Maria Copson-Niećko, Gabriel Doherty, Eoin MacWhite, Marta Petrusiewicz i Patrick Quigley⁴. Jak dotąd żaden z historyków nie zdobył się jednak na

¹ Zob. K. Marchlewicz, „Polska Zachodu” i „Irlandia Wschodu”. *Porównania kwestii polskiej i irlandzkiej jako element międzynarodowej gry politycznej w latach 1830–1848*, [w:] *Problemy narodowościowe Europy Środkowo-Wschodniej*, red. A. Czubiński, P. Okulewicz, T. Schramm, Poznań 2002, s. 63–73.

² Por. m.in. cykl artykułów Ludwika Bystrzonowskiego *O Irlandii w emigracyjnym „Trzecim Maju”*, Paryż 1843–1844; także S. E. Koźmian, *Anglia i Polska*, t. 2, Poznań 1862; I. Domagalski, *Irlandia i Polska*, Kraków 1876.

³ Zob. m.in. J. Bednarek, *Daniel O’Connell na łamach prasy Wielkiej Emigracji (1832–1847). Z dziejów wyobrażeń Polaków o sprawie irlandzkiej w pierwszej połowie XIX wieku*, [w:] *Nie ma wolności bez pamięci*, red. W. Bernacki, Kraków 2009, s. 105–128; K. Gmerek, *Polacy i materia celtycka w XIX w.*, Poznań 2010; A. Kucharski, *Poczucie moralnej racji. Irlandzcy politycy o Polsce i Polakach w Izbie Gmin (1831–1848)*, [w:] *Polska – Irlandia: wspólna historia? Poland and Ireland – A Common History?*, red. K. Marchlewicz, A. Kucharski, Poznań 2015, s. 22–35; K. Marchlewicz, *Sprawy irlandzkie na łamach emigracyjnej prasy obozu księcia Adama Jerzego Czartoryskiego (do roku 1848)*, [w:] *Swoi i obcy. Studia z dziejów myśli Wielkiej Emigracji*, red. P. Matusik, K. Marchlewicz, Poznań 2008, s. 123–136; J. Nowak, *Władysław Zamojski i John Pope-Hennessy. Epizod z polsko-irlandzkich kontaktów w XIX stuleciu*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 2001, t. 25, s. 161–171; D. Płygawko, *Irlandzki gest sympatii dla Polski*, „Kwartalnik Wrzesiński” 2001, nr 12–13, s. 185–192.

⁴ M.J. Copson-Niećko, *Irish-Polish Correspondence Concerning Plans to Enlist in the Service of the Porte in 1850 and 1855*, „The Irish Sword” 1974, t. XI, s. 145–162; G. Doherty, *Ireland and the Polish Question, 1916–1918: the evidence of the nationalist press*, [w:] *Na rzecz jej wolności. W stulecie irlandzkiego Powstania Wielkanocnego 1916 roku. To the Cause of Its Freedom. Centenary of the 1916 Easter Rising*, red. K. Marchlewicz, A. Kucharski, Poznań 2017, s. 137–168; E. MacWhite, *Thomas Moore and Poland*, „Proceedings of the Royal Irish Academy: Archeology, Culture, History, Literature” 1972,

wyczerpujący opis uwarunkowań i stanu relacji polsko-irlandzkich w epoce nowożytnej. Najpoważniejszy krok w tym kierunku stanowi opublikowana w 2017 roku praca Róisín Healy, *Poland in the Irish Nationalist Imagination, 1772–1922. Anti-Colonialism within Europe*.

Róisín Healy jest historyczką związaną z National University of Ireland w Galway. Do tej pory zajmowała się m.in. historią wilhelmińskich Niemiec, problematyką wyznaniową oraz ruchami narodowymi i antykolonialnymi w XIX i XX wieku. Te doświadczenia okazały się przydatne także w przypadku omawianego tu studium. Badając niemiecki kontekst zagadnień polsko-irlandzkich, a także wpływ katolicyzmu na odbiór tzw. kwestii polskiej w Irlandii, autorka mogła odwołać się do wyników swoich wcześniejszych badań.

Jak wskazuje tytuł, monografia *Poland in the Irish Nationalist Imagination, 1772–1922* nie jest próbą kompleksowego przedstawienia dwustronnych stosunków polsko-irlandzkich. Perspektywa jest w tym przypadku zdecydowanie irlandzka, a R. Healy skupia się na tym, jak postrzegano Polskę i Polaków w tych kręgach politycznych, które nie potrafiły pogodzić się z uzależnieniem Irlandii od Londynu. Środowiska te – o czym warto pamiętać – nie były jednorodne. Autorka przygląda się zarówno irlandzkim autonomistom, jak i tym działaczom, którzy artykułowali pragnienie odbudowy w pełni suwerennego państwa irlandzkiego. Jedni i drudzy mieli w poszczególnych okresach różny wpływ na ogół swoich rodaków. Marginalne potraktowanie głosów innych niż te związane z irlandzkim ruchem narodowym powoduje, że książki nie można uznać za pełen przegląd zapatrywań tamtejszej opinii publicznej na sprawy polskie w okresie porozbiorowym. To ograniczenie jest jednak zamierzone i trudno zeń czynić autorce zarzut.

W otwierającym pracę rozdziale wprowadzającym („Introduction: Poland and Irish Anti-Colonialism”) R. Healy stara się wykazać, że irlandz-

t. 72, s. 49–62; M. Petruszewicz, *The Modernization of the European Periphery: Ireland, Poland, and the Two Sicilies, 1820–1870. Parallel and Connected, Distinct and Comparable*, [w:] *Comparison and History. Europe in Cross-National Perspective*, red. D. Cohen, M. O'Connor, New York 2004, s. 145–163; P. Quigley, *The Polish Irishman: The Life and Times of Count Casimir Markievicz*, Dublin 2012.

kie zainteresowanie i wsparcie dla polskich zabiegów niepodległościowych w XIX wieku wpisywało się w znacznie szerszy nurt ówczesnego irlandzkiego antykolonializmu. Ten ostatni objaśnia jako ruch kontestujący różne formy dominacji jednej społeczności nad inną, a propagujący pogląd o niezbywalnym prawie narodów do samostanowienia. Autorka zauważa przy tym, że „nie można powiedzieć, że [irlandzki] krytycyzm wobec obcych rządów w Irlandii i Polsce nie mógł łączyć się ze wsparciem dla kolonialnych rządów poza Europą albo nawet w niej samej”⁵. Większość irlandzkich aktywistów stopniowała swą solidarność względem różnych społeczności poddanych zewnętrznej przemocy, odwołując się do kryteriów bliskości kulturowej, języka i rasy. Zdecydowanie rzadziej identyfikowali się też oni z wolnościowymi dążeniami nacji nieeuropejskich.

Następne rozdziały pracy zawierają analizy irlandzkich reakcji na sprawy polskie w kolejnych przedziałach czasowych. W rozdziale drugim („The Era of Partitions: 1772-1798”) autorka śledzi zmierzch dominującej dotąd w Irlandii protestancko-oświeceniowej wizji zacofanej, nietolerancyjnej i sparaliżowanej własnymi słabościami Polski szlacheckiej. Zastępuje ją znacznie cieplejszy wizerunek reformującego się, lecz padającego pod ciosami zaborczych sąsiadów państwa. Co ciekawe, optykę tę przyjmują wówczas nie tylko irlandzcy katolicy, ale też niektórzy patriotycznie nastawieni protestanci. Są to czasy głębokiego utożsamienia się wielu uczestników irlandzkich konspiracji i powstań końca XVIII wieku z polskimi bohaterami walk o suwerenność (zwłaszcza Tadeuszem Kościuszką). W rozdziale trzecim („From the United Irishmen Rebellion to the November Uprising in Poland”) omówiono lata 1798–1832, które przyniosły zrazu pewien spadek wzajemnych zainteresowań. W dobie wojen napoleońskich – dla Irlandii gospodarczo całkiem pomyślnej – Polacy i Irlandczycy walczyli nierzadko po przeciwnych stronach barykad, co nie sprzyjało budowaniu poczucia bliskości. Wydarzeniem, które wywołało nową i szeroką falę irlandzkich sympatii wobec Polski, było powstanie listopadowe. W Irlandii uznano je

⁵ „That is not to say that criticism of foreign rule in Ireland and Poland could not be combined with support for colonial rule outside Europe or even within it”; R. Healy, *Poland in the Irish Nationalist Imagination, 1772–1922. Anti-Colonialism within Europe*, London 2017, s. 4.

za „sprawiedliwą i właściwą odpowiedź na rosyjską agresję”⁶, a kiedy na Wyspach Brytyjskich pojawili się jego przegrani uczestnicy, wielu Irlandczyków zaangażowało się w akcję materialnej pomocy dla emigrantów.

Rozdział czwarty („Repeal Movement and Young Ireland, 1832–1860”) poświęcono okresowi, w którym Irlandczycy szczególnie chętnie porównywali sytuację na ziemiach polskich z tą, jaka panowała w Irlandii. Zarzucając sympatyzującym z Polakami Anglikom hipokryzję, irlandzcy politycy głosili, że „Irlandczycy doświadczają tego samego zła co Polacy i zasługują na ten sam poziom wsparcia w realizacji ich praw do wolności i sprawiedliwości”⁷. W rozdziale piątym („From the January Uprising to the First Home Rule Bill, 1860–1886”) autorka skupia się na inspiracji, jaką stanowiło dla Irlandczyków powstanie styczniowe. Irlandzką solidarność z walczącymi Polakami wzmacniały bezpośrednie porównania powstania 1863 roku z dawnymi zrywami Irlandczyków⁸. Przedstawione w rozdziale szóstym („The Home Rule Bills and Minorities Policy, 1886–1914”) lata zabiegów o autonomię Irlandii to okres ponownego słabnięcia zainteresowań Polską. Wpływ na to miało zarówno skupienie Irlandczyków na własnych problemach, jak i fakt, że w Polsce nie dochodziło wówczas do spektakularnych manifestacji ruchu narodowego. W ostatnim rozdziale („Paths to Statehood, 1914–1922”) R. Healy pokrótce przedstawia irlandzkie reakcje na odbudowę państwa polskiego. Z oczywistych powodów czyniono z niej w Irlandii propagandowy argument na rzecz własnej sprawy. Pracę zamykają wnioski końcowe, po których umieszczono bibliografię i indeks osobowo-rzeczowy.

Monografia Róisín Healy to bez wątplenia pozycja wartościowa i potrzebna. Przynosi ona syntetyczny, za to obejmujący rozległy horyzont czasowy przegląd zapatrywań irlandzkich działaczy narodowych na sprawy polskie. Autorka ukazuje zmienną dynamikę zainteresowań Irlandczyków Polską, wiążąc wahania i zwroty w owych zainteresowaniach z konkretnymi okolicznościami i uwarunkowaniami. Objasnia i pozwala zrozumieć wiele opinii i reakcji Irlandczyków związanych z kwestią polską w okre-

⁶ „(...) just and appropriate response to Russian aggression”, *ibidem*, s. 91.

⁷ „(...) the Irish faced the same kind of evil as the Poles and thus deserved the same level of support in asserting their rights to freedom and justice”, *ibidem*, s. 112.

⁸ *Ibidem*, s. 169.

się zaborów. Udowadnia, że jakkolwiek irlandzki dyskurs na temat Polski w dużej mierze pokrywał się z tonem dyskursu ogólnobrytyjskiego, to miał on swoją wyraźnie zaznaczoną specyfikę. Publiczne poruszanie kwestii polskiej nie wynikało wyłącznie z emocjonalnego utożsamiania się z Polakami, ale służyło irlandzkim politykom do realizacji własnych celów. Wśród tych ostatnich R. Healy na plan pierwszy wysuwa dyskredytację angielskich – bez wątpienia podwójnych – standardów moralnych w traktowaniu Polski i Irlandii, a także wykorzystanie polskiego przykładu celem mobilizowania irlandzkiej energii narodowej.

Bardzo ciekawe są uwagi autorki na temat ożywającego co pewien czas polsko-irlandzkiego sporu związanego z tym, który z narodów poddany był bardziej bezwzględniemu traktowaniu ze strony swoich zaborców. Polacy wskazywali zwykle z zazdrością irlandzkie możliwości prowadzenia legalnej akcji politycznej w Zjednoczonym Królestwie – niedostępne im samym zwłaszcza w zaborze rosyjskim. Cytowany przez R. Healy Edmund Nagowski, który włączył się w ten spór w latach osiemdziesiątych XIX wieku, dodawał do tego swobodę wypowiedzi, możliwości organizowania narodowej edukacji oraz rozwoju kultury irlandzkiej bez przeszkód ze strony Anglików⁹. Irlandczycy ripostowali, że inaczej niż w przypadku rozkwitających dzięki dostępowi do rynków rosyjskiego, austriackiego czy pruskiego ziem polskich, związek z Anglią nie przyniósł Irlandii podobnych korzyści gospodarczych. R. Healy przywołuje fragment artykułu zamieszczonego w „Sinn Fein” 16 marca 1907 roku, w którym stwierdzano: „Biedny kraj [Polskę] uczyniono bogatym – kraj bogaty [Irlandia] stał się za sprawą rządzących biedny”¹⁰.

Zaletą omawianej rozprawy jest również to, że umożliwia ona podstawową orientację w stanie wiedzy Irlandczyków na temat Polski od końca XVIII do początków XX wieku. Ten aspekt dyskutowanych zagadnień wymagałby szerszego potraktowania, ale R. Healy ma rację, pisząc, że to „pasja raczej niż precyzja modelowała irlandzkie komentarze na temat Polski”¹¹.

⁹ Ibidem, s. 208.

¹⁰ „The poor country has been made rich – the rich country has been made poor by the governors”, ibidem, s. 221.

¹¹ „Passion rather than precision was the dominant mode of Irish commentary on Poland”, ibidem, s. 280.

Podobnie było w przypadku innych mieszkańców Wysp Brytyjskich i stąd brał się m.in. brak jasnego stanowiska w kwestii granic państwa polskiego. Według oceny autorki, „w oczach Irlandczyków i Irlandek Polska była abstrakcją, serią skojarzeń powiązanych z, lecz nie zdefiniowanych przez jasno określone polskie terytorium”¹². Nie oznaczało to jednak, że w irlandzkich kręgach politycznych bezkrytycznie przyjmowano wszystkie polskie aspiracje i roszczenia terytorialne. W latach 1919–1922 w tamtejszej prasie pojawiły się głosy krytyki pod adresem polskiej polityki względem Litwy i Ukrainy¹³.

Praca R. Healy nie jest wolna od pewnych słabości i ograniczeń. Bardzo szeroko zakreślając chronologiczne cezurę swoich dociekań, autorka musiała być świadoma ryzyka, jakie pociąga za sobą spłylenie kwerendy źródłowej i słabsze rozpoznanie niektórych zagadnień. Najczęściej cytowanymi w pracy źródłami z epoki są irlandzkie tytuły prasowe. To zasoby bezcenne i należy docenić wyniki kwerendy przeprowadzonej przez R. Healy w ich obrębie. Poza papierami Williama Smitha O'Briena autorka nie wykorzystwała jednak żadnych istotnych materiałów archiwalnych. Szkoda, bo to właśnie w spuściznach prywatnych często można trafić na ślady dyskusji i opinii nieujawnianych publicznie. Również w wykazie źródeł drukowanych można zauważyć pominięcia rzutujące na zawartość pracy. Tak należałoby ocenić nieznaną wydawanych od 1832 roku corocznych raportów londyńskiego Literackiego Towarzystwa Przyjaciół Polski, do którego należało wielu czołowych polonofilów irlandzkich¹⁴. Zaskakuje pominięcie opublikowanej spuścizny takich irlandzkich sympatyków sprawy polskiej jak Daniel O'Connell czy Richard Lalor Sheil¹⁵. Nie w pełni też wykorzystano poznawczy potencjał relacji z debat w Izbie Gmin i Lordów, które przynoszą bardzo dużo ciekawych materiałów do dziejów irlandzkiej percepcji sprawy polskiej.

¹² „In the eyes of Irish men and women, Poland was an abstraction, a series of associations, linked to but not defined by identifiably Polish territory”, ibidem, s. 12.

¹³ Ibidem, s. 264.

¹⁴ *Reports of the Annual Meetings of the London Literary Association of the Friends of Poland*, London 1832.

¹⁵ Mowa tu choćby o wielotomowej *The Correspondence of Daniel O'Connell*, wydawanej w Dublinie od 1977 r., czy też przygotowanych do druku przez W. T. McCullagh Torrensa, *Memoirs of the Right Honourable Richard Lalor Sheil*, t. 1–2, London 1855.

Jeśli chodzi o literaturę przedmiotu, to trudno mieć do R. Healy pretenzje o to, że nie sięgnęła do wielu pozycji w języku polskim. Pokonanie bariery językowej i kłopotów z dostępem do niektórych pozycji pozwoliłoby jej wszakże na większą precyzję i uniknięcie takich nieścisłości jak stwierdzenie, że przywódcami powstania listopadowego byli „głównie oficerowie z armii rosyjskiej”¹⁶. Armia Królestwa Polskiego nie była bowiem tożsama z armią rosyjską i miała polski sztandar, mundur i komendę. Nie można się też zgodzić z informacją, że już po upadku powstania 1830–1831 nazwę Królestwo Polskie całkowicie zastąpiono określeniem „Kraj Nadwiślański”¹⁷. Upowszechnienie tego określenia przypada dopiero na czasy po powstaniu styczniowym. Lepsza znajomość dziejów brytyjskiego polonofilizmu z lat trzydziestych i czterdziestych XIX wieku uchroniłaby autorkę przed napisaniem, że w 1832 roku „Thomas Campbell i członek parlamentu lord Dudley Coutts Stuart założyli Literackie Towarzystwo Przyjaciół Polski w Szkocji”¹⁸. Lord Stuart nie miał jeszcze wtedy z Towarzystwem nic wspólnego, a powstało ono nie w Szkocji, lecz w Londynie¹⁹. Podobnie nietrafiona jest uwaga, że od 1844 roku Towarzystwo „cierpiało na niedostatki przywództwa po śmierci Thomasa Campbella”²⁰. Campbell już od połowy lat trzydziestych nie miał wpływu na zawiadywanie pracami Towarzystwa, a od 1834 roku jego działalnością energicznie kierował formalny wiceprezes, czyli lord Stuart.

Do dyskusji prowokują też słowa R. Healy o tym, że po 1831 roku „irlandzcy politycy opowiedzieli się za interwencją na rzecz Polaków”²¹. Wymagałoby to uściślenia albo dodatkowego komentarza, gdyż ówczesni przywódcy irlandzkiego ruchu narodowego (z D. O’Connelllem na czele) wzywali wprawdzie do politycznego i moralnego nacisku na Rosję, ale

¹⁶ „(...) principally officers in the Russian Army”; R. Healy, *Poland in the Irish*, s. 90.

¹⁷ *Ibidem*, s. 94.

¹⁸ „(...) Thomas Campbell and MP Lord Dudley Coutts Stuart formed a Literary Association of the Friends of Poland in Scotland”, *ibidem*, s. 94.

¹⁹ Zob. J. Pomorski, *Geneza, program i struktura organizacyjna Towarzystwa Literackiego Przyjaciół Polski*, „Przegląd Humanistyczny” 1978, nr 1, s. 168–169.

²⁰ „(...) suffered a lack of leadership after the death of Thomas Campbell, in 1844”, R. Healy, *Poland in the Irish*, s. 131.

²¹ „(...) Irish politicians expressed themselves in favour of intervention on behalf of the Poles”, *ibidem*, s. 93.

z różnych powodów zdecydowanie odcinali się od pomysłu zbrojnej interwencji po stronie Polaków²². Z drobiazgów warto skorygować błędną identyfikację „Lievena” z irlandzkich zapisków Juliana Ursyna Niemcewicza z 1833 roku. Polskiemu emigrantowi nie chodziło o „porucznika armii rosyjskiej, który pomagał tłumić powstanie”²³, lecz o ambasadora Rosji w Wielkiej Brytanii Christophera von Lievena. Z uznaniem należy podkreślić fakt, że R. Healy bardzo dobrze radzi sobie z pisownią polskich nazwisk i nazw własnych. Potknęła się tylko przy nazwisku uczestnika powstania listopadowego i emigranta Jana Bartkowskiego²⁴ oraz wikariusza kapitulnego archidiecezji warszawskiej księdza Antoniego Białobrzeskiego (który skądinąd nie był w 1861 roku arcybiskupem – jak powtarza za prasowym źródłem autorka)²⁵. Błędnie podawane jest też w pracy nazwisko przyjaznego Polakom deputowanego do Izby Gmin Thomasa Chisholma Ansteya²⁶ oraz imię bardzo popularnej w swoim czasie autorki *Thaddeus of Warsaw* Jane Porter²⁷.

Jak głosi znane powiedzenie, błędów nie popełniają jedynie ci, którzy nie robią nic. Oczywiście jest, że to nie wskazane wyżej – i w gruncie rzeczy mało istotne – usterki decydują o całościowym odbiorze pracy Róisín Healy. Jej ambitną próbę przedstawienia miejsca sprawy polskiej w wyobraźni politycznej Irlandczyków od końca XVIII do początków XX wieku należy ocenić jako udaną. To, że w wielu miejscach obraz ten należałoby zniuansować i uzupełnić, nie zmienia faktu, że irlandzka badaczka stworzyła dobry fundament dla dalszych prowadzonych w tym kierunku badań.

Krzysztof Marchlewicz (Poznań)
ORCID: 0000-0002-8640-9039

²² Por. K. Marchlewicz, *Daniel O’Connell i powstanie listopadowe (1830–1833)*, [w:] *Na szlakach powstania listopadowego*, red. N. Kasparek i A. Szmyt, Olsztyn 2014, s. 131–144.

²³ „(...) lieutenant in the Russian army who helped to put down the Uprising”, R. Healy, *Poland in the Irish*, s. 99.

²⁴ „Bartowski”, *ibidem*, s. 148.

²⁵ „Archbishop Bialobretzski”, *ibidem*, s. 163 i 303.

²⁶ „Antsey”, *ibidem*, s. 140–141, 303.

²⁷ „Janet Porter”, *ibidem*, s. 75, 316.